

בין רות לאסתר

א. בין ראשית לאחרית

חמש מגילות הן, ראשונה שבהן - רות; אחרונה אסתר¹. שתיהן - בשונה משאר המגילות - מספרות בצורה פרוזאית על שאירע, ושתיהן קרויות על שמן של הנשים גיבורות הסיפור. ענייננו היא ההשוואה בין המגילות² ובין הדמויות. כל אחת מהן פורשת לפנינו יריעה מחייה של האומה: רות - מתקופת הראשית של עם ישראל בארצו; אסתר מתקופה מאוחרת, כשעם ישראל כבר היה מפוזר ומפורד בין העמים.

במגילת רות יש מן הראשוניות המרעננת של טרם מיסוד; עדיין אין מלך ומשטר קבוע, אבל ניתן לחוש במושרשות טבעית של קהילה וחברה, ואילו באסתר יש מן האחרית הדלה, כשהריקות של תלישות וזרות צורמות באוזן.

סיפורה של רות הוא בתקופה שבה שרוי עם ישראל בארצו, תקופת גאולה לכאורה. אולם ניצנים של גלות כבר נראים בארץ, שהנה משפחה נכבדה נוטשת את הבית, את הקהילה ואת הארץ והולכת 'מבית לחם' אל 'שדי מואבי' להתגורר שם³.

ואילו מגילת אסתר היא בתקופה הנושמת כל כולה גלות, כשעם ישראל מפוזר ומפורד בין האומות. אבל ניצני גאולה כבר נראים: יהודים עומדים על נפשם ומכים באויביהם, ויותר מזה: רבים מעמי הארץ מתייהדים.

1. כך בתנ"כים שבידינו וכך בכתה"י הקדמונים של המקרא (כתר ארם צובא וכת"י לנינגראד), אולם בברייתא המובאת במסכת ב"ב יד ע"ב אין המגילות סדורות יחד, אלא פזורות בין ספרי הכתובים לפי סדר זה: רות, תהלים, איוב, משלי, קהלת, שיר השירים, קינות, דניאל, מגילת אסתר.

מסתבר שהסדר הנקוט בידינו יסודו בסדר הכרונולוגי של האירועים והדמויות: מגילת רות שזמנה בימי השופטים - ראשונה; אסתר שזמנה לאחר חורבן הבית - אחרונה.

2. פרופ' פי מלצר בסוף המבוא לפירושו על מגילת רות (חמש מגילות עם ביאור ידעת מקרא" עמ' 21-22) עמד בקצרה על ההשוואה וההבדלה שבין שתי המגילות. וראה גם במחברתו של ד"ר יי רוזנסון 'מסכת מגילות' בפרק האחרון, ובדרשה המובאת בספר "בת מצוה" (בעריכת שרה פרידלנד בן ארזה) עמ' 157-161.

3. הרי כאן לא רק נכר לעומת מולדת, אלא גם חוץ (שדה) לעומת בית.

ב. בין טוב ורע

במגילת אסתר מלאכת הסיווג קלה ביותר. יש רשעים ויש צדיקים ואנו מזכירים אותם בפיוט הנודע "שושנת יעקב" -
"ארור המן אשר ביקש לאבדי - ברוך מרדכי היהודי.
ארורה זרש אשת מפחידי - ברוכה אסתר בעדי".
ומכאן לקביעה הכללית: "ארורים כל הרשעים ברוכים כל הצדיקים".
לעומת זאת, במגילת רות אין אפשרות להצביע על רשעים כל שהם, אדרבא יש מבורכים רבים, ורבות הן הברכות המורעפות בה -
נעמי אומרת על בועז - "ברוך הוא לה" (ב, כ) ובזו הלשון מברך בועז את רות - "ברוכה את לה" (ג, י), והנשים מברכות את ה' לאמר: "ברוך ה' אשר לא השבית לך גאל היום" (ד, יד). ובכלל לשון ברכה שגורה בפי הבריות, שהנה הקוצרים אומרים לבועז "יברך ה' (ב, ד).
ואם גם ישנן דמויות במגילה זאת שאינן לגמרי בקוטב החיובי - דוגמת ערפה, או הקרוב הממאן לגאול - אין כלפיהם דברי גינוי, אלא הבנה והתחשבות במניעיהם.

ג. חניגות ומשתאות לעומת שמחת עמלים

הקורא במגילת אסתר נע ממשטה למשטה. שם מתרחשים הדברים ונחתכים גורלות. לעומת זאת מתנהלים האירועים במגילת רות בשדה ובגורן. כאן חיי פאר ומשתאות; וכאן עמל ויגיעה בשדה.
כלום החניגות מביאות לאושר ונחת? לאו דווקא, שהנה החוגג הגדול - אחשוורוש, כיצד עובר עליו לילה שבין משטה למשטה? מספרת המגילה: "בלילה ההוא נדדה שנת המלך" (ו, א), ולעומת זאת כיצד עובר הלילה על העמל בשדה - מספרת המגילה האחרת: "ויאכל בועז וישת ויטב לבו" ויבא לשכב בקצה הערמה" (ג, ז). המלך, שנתו נודדת באפריון המלכותי אשר לו, ואילו בועז, ישן היטב בקצה הערמה אשר בגורן. כי כן "מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון" (קהלת ה, א). אכן מה מאכלם של הקוצרים העמלים - לחם טבול בחומץ (ב, יד), לעומת "יין מלכות רב כיד המלך" (א, ז)⁵
4. אכן מצינו שמחה גם אצל הרשע - "ויצא המן ביום ההוא שמח וטוב לב" (אסתר ה, ט). אולם כמה קצרה היא אותה שמחה, שהנה מייד - "וכראות המן את מרדכי בשער המלך ולא קם ולא זע ממנו וימלא המן על מרדכי חמה".
5. לעומת הפזרנות המופגנת במגילת אסתר, בולטת במגילת רות החסכנות, הנה הכתוב מציין שבועז מדד לרות "שש שעורים" כמתת שתביא לחמותה (ג, טו).

ד. תפאורה ופאר חיצוני לעומת צניעות ויופי פנימי

מגילת אסתר משופעת בתיאורי פאר והדר חיצוניים. הרי כל עצמו של המשתה הראשון לא בא אלא להראות את "עשר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו" (א', ד), ואף המן מזמן את אוהביו כדי לספר להם על "כבוד עשרו" (כ', יא). ואנו מתוודעים לוילונות וליריעות העשויים ממיטב הבדים, למיטות המיוחדות, כמו גם לכלים ההדורים (א', ו-ז), המלך אף ביקש להפגין את יופייה של המלכה לעיני כל (א', יא), והמגילה טורחת לספר על תמרוקים ושמנים בהם השתמשו הנערות טרם בואן אל המלך. ומאידך כל התהפוכות שעברו על מרדכי מוצאות להן ביטוי בלבושו החיצוני - בעת ששמע מרדכי על הגזירה לבש הוא שק ואפר (ד', א); ובעת שהתהפכו הדברים וניתנה ליהודים הרשות להכות באויביהם, או אז - "ומרדכי יצא... בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה" (ח', טו).

ולעומת זאת במגילת רות - כלום יודעים אנו דבר על לבושם של גיבורי המגילה? מסתבר שרות הייתה יפת תואר ויפת מראה, אבל פסוקי המגילה אינם משמיעים אף לא מילה אחת על המראה החיצוני שלה וגם לא על שאר הדמויות הנזכרות.

ה. גיבורות בעל כורחן

שתי גיבורות המגילות - רות ואסתר, נראות כאילו הן מובלות ומונחות. אצל אסתר זה בולט ביותר. היא נלקחת בתוקף הצו המלכותי אל בית המלך, כמודגש בכתוב: "ותלקח אסתר אל בית המלך" (ב', ט). "ותלקח" - משמע בעל כרח, שלא לרצונה. שמא תאמר כי משנלקחה לשם כבר סיגלה לעצמה את הנורמה המקובלת אצל שאר הנערות המועמדות ותדרוש ותבקש לעצמה ("ובזה הנערה באה אל המלך - את כל אשר תאמר ינתן לה לבוא עמה מבית הנשים אל בית המלך" - ב', יג) - הנה הכתוב מעיד כי בהגיע תור אסתר לבוא אל המלך "לא בקשה דבר, כי אם אשר יאמר הגי סריס המלך" (שם, טו) אף ההליכה מבית הנשים אל בית המלך לא נעשית לרצונה אלא שוב "ותלקח אסתר אל המלך אחשורוש אל בית מלכותו" (שם, טז). וגם כשכתר מלכות בראשה, עדיין - "את מאמר מרדכי אסתר עשה כאשר היתה באמנה אתו" (ב', כ).

וכיוצא בזה מצינו אצל רות: היא עושה את שמורה לה נעמי חמותה, אף לגבי דברים שנראים על פניהם נועזים, רחוקים ודוחים (ראה ג', ב-ד) היא מסכמת: "כל אשר תאמרי אלי אעשה" (ג', ה).

ו. מלכה ואמה של מלכות

והנה בשתי הנשים הללו - המונהגות ומונחות - מתגלה יסוד של מלכות. אסתר הייתה למלכה על מאה עשרים ושבע מדינות, ואילו רות הייתה סבתו של דוד המלך.

מסתבר שיסודות של מלכות היה בהן משכבר. אצל רות התגלה יסוד זה כבר בתחילת הסיפור, כשהיא נחושה בהחלטתה שלא לנטוש את נעמי בחזרתה לארץ, וחרף בקשתה החוזרת ונשנית של נעמי וחרף נטישתה של ערפה, גיסתה, היא נשארת נחושה להילוות את נעמי בכל אשר תלך. אצל אסתר התגלה היסוד המלכותי כשהיא נוטלת פיקודי ומצווה על מרדכי: "לך כנוס את כל היהודים הנמצאים בשושן... (ד', טז) ומקבלת עליה את האחריות לסיכול גזרת המן.

ז. מגוי אל גוי - מלכה על עם אחר

שתי הנשים הללו הגיעו לרום המעלה, אף כי היו בעצם נכריות וזרות. רות הגיעה ממואב כבת לווייה דלה לאישה ערירית, ואילו אסתר נלקחה לארמון המלוכה, אף כי לא ידע המלך מאיזה עם היא. באימפריה רמת לאומים - כזו של אחשורוש - לכאורה עניין הלאום הוא שולי, ואעפ"כ חשוב היה, כנראה, למלך לדעת את עמה של העומדת למלך, שכן פעמיים מדגיש הכתוב כי "לא הגידה אסתר את עמה ואת מולדתה" (ב', י); "אין אסתר מגדת מולדתה ואת עמה" (ב', כ) משמע נתבקשה ושוב נתבקשה להגיד - ולא הגידה. ועם זאת לא מנע הדבר ממנה מלהיות מוכתרת כמלכה.

אצל רות הכל ידעו את מוצאה שמואביה היא, ובעזו מכריזו קבל עם ועדה: "את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה" (ד', י).

ח. בין גירות לגירות

מעניין שהתואר המואביה דבק בה ברות, חרף העובדה שהכניסה את עצמה לגמרי לחיק האומה הישראלית. והדברים השמיעה באוזני נעמי: "עמי עמך ואלוקיך אלוקי" (א', טז), היו למופת של גירות אמת. גירות מעין זו על פי טיבעה אינה נחלת המונים, אלא מתאפיינת בגרים בודדים.

מעין תופעה של הצטרפות ליהדות נמצאת לנו גם במגילת אסתר. המגילה מספרת: "ורבים מעמי הארץ מתייחדים, כי נפל פחד היהודים עליהם" (ח', יז). יושם לב: המשפט פותח בתיאור ההמוניות - "ורבים מעמי הארץ"; ומסיים במניע - "כי נפל פחד היהודים עליהם". לא השתכנעות בנכונות האמונה היהודית או בטיבה

המושך של היהדות, אף לא הרצון להטיב עם מישהו זולתם, אלא הפחד והחשש. ואדרבא פחד זה נובע מאי הכרה אמיתית של היהודים, שהרי היהודים לא התכוונו סתם לפרוע פרעות, אלא רק להתגונן ו"לשלוח יד במבקשי רעתם"⁶.

ט. מבוא לגאולה

את הלכות מגילה מסיים הרמב"ם בקביעה:

"כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידין ליבטל לימות המשיח – חוץ ממגילת אסתר, והרי היא קיימת כחמישה חומשי תורה וכהלכות של תורה שבעל פה, שאינן בטלות לעולם... ימי הפורים לא יבטלו שנאמר 'ימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם' (אסתר ט', כח).

אפשר כי נצחיותה של המגילה וענייניה נעוץ גם בכך, שמתוכה כבר מנצנץ משהו מתמונת הגאולה העתידה. שאם זו תתאפיין בהכרה אוניברסליות של היהדות ואמונתה ובנהירת עמים רבים לשמע בשורת היהדות (ראה ישעיהו ב', ב-ד), הנה זכר לדבר נמצא לנו אז כששמע היהדות הגיע אל כל יושבי 127 המדינות אשר לאחשוורוש. ועוד יותר כשנוכחו בכל אתר ואתר לדעת כי אף שניתנה רשות ליהודים להרוג ולאבד, נמנעו הם מלעשות כן בצורה גורפת והיכו רק במבקשי רעתם, ואף זאת: "בבזה לא שלחו את ידם" (ט', יא; טו).

ואם ההתייחדות ההמונית מהווה שלב לקראת גאולה, וודאי שגירות האמת של רות מסמנת כיוון. ואכן גואל אחרון שיעמוד לישראל ולעם כולו הוא משיח בן דוד, צאצא רחוק של רות.

בין כך ובין כך צומחת לה הגאולה ממסירות נפש של שתי הנשים הגדולות הללו. רות המוסרת נפשה כדי להטיב ולגמול חסד עם אישה אחת זקנה וערירית, ואסתר המוסרת נפשה להציל עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים.

כשבירכו הזקנים והעם אשר בשער את בועז לקראת נישואין עם רות אמרו לו: "יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך, כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן את בית ישראל" (ד', יא).

אף אנו נאמר: כרות וכאסתר אשר הוסיפו נדבכים חשובים מאוד בבית ישראל וקבעו בו יסודות של מלכות.

6. ההבחנה בין שני סוגי הגרים - זה שרות היא המייצגת וזה של המתיהדים - עשויה להסביר את הגישות השונות העולות ממקורותינו ביחס לגרים ולגירות. מחד מצווה התורה: "כאזרח מכם יהי לכם הגר הגר אתם ואהבת לו כמוך" (ויקרא י"ט, לג); "ואהבתם את הגר" (דברים י', יט). ומאידך השמיע רבי אבהו: "קשים גרים לישראל כספחת" (יבמות מז, ע"ב).